

ZÁVĚR

Česko-maďarské kulturní vztahy od osvícenství do roku 1848 zahrnují dlouhý časový úsek od poloviny 18. století do vzniku střeoevropských revolucí konce čtyřicátých let 19. století, kdy se v období sta let zásadně změnila tvářnost české i uherské společnosti. Iniciativa olomoucké Společnosti neznámých vzdělanců (*Societas incognitorum eruditorum*) a její zájem o uherskou problematiku byl příznačný i pro Královskou českou společnost nauk. Svědčí o tom i značný počet zahraničních členů této společnosti z Uher (Batthyány, Pasquich, Engel, Rummy aj.). Naši i uherští osvícenští historikové se stále více zajímali o dějiny sousedních národů. Pozorujeme to v díle Gelasia Dobnera, který si dopisoval v 60. letech 18. století s jiným čelným představitelem osvícenského kritického dějezpytu, uherským historikem Györgyem Prayem, či v díle Benedeka Virága v jeho zájmu o společné rysy českých a uherských dějin za Přemyslovců a Arpádovců i za vlády Zikmunda Lucemburského.

Český latinský humanismus, jehož čelné osobnosti jako Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a Jan Šlechta z Všehrd působily na dvoře Jagellonců v Uhrách, vzbudily pozornost české osvícenské vědy v době germanizačního ohrožení jako protagonisté neutrální latiny. Idea střeoevropské humanistické spolupráce, jež se objevila u podunajské literární společnosti *Sodalitas litteraria danubiana*, byla shledána v roce 1784 Františkem Faustinem Procházkou nosným modelem spolupráce i pro střeoevropské osvícence. Cestu k spolupráci s Uhrami našel i nejvýznamnější český osvícenec Josef Dobrovský, jehož podíl na vzniku české hungaristiky a ugrofinistiky jsem objasnil v monografii *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist* (Brno 1967), a proto v tomto spise jsem se soustředil na srovnání jeho činnosti s obdobnou čelnou osobností maďarského osvícenství a jazykové obnovy Ferencem Kazinczym, který po potlačení jakobínského spiknutí v Uhrách pobýval v letech 1795—1799 čtyři roky nedobrovolně v Brně ve vězení na Špilberku a v Zábrdovicích.

Styky českých a uherských jakobínů zahrnují další významné osobnosti české i maďarské kultury, superintendenta moravské reformované církve Michala Blažka, jazykovědce a spisovatele Ference Verseghyho i básníka Jánose Bacsányiho, kteří rovněž pobývali v brněnském vězení, aj. Tyto styky se promítly i do okruhu svobodných zednářů; členem brněnské zednářské lože Zu wahren vereinigten Freunden byl např. mladší bratr zakladatele keszthelyského Georgikonu Györgye Festeticse Imre Festetics. Tvůrce romantické koncepce uherských dějin, monarchista Ignác Aurél Fessler, jehož syntéza dějin Uher byla známa i Františku Palackému, byl patrně znám alespoň některými svými díly i představiteli aristokratického zednářství na Moravě hraběti Josefu Mitrovskému, který pečlivě sledoval i osudy uherských jakobínů. Nad propuštěným uherským jakobínem Ferencem Hirgeistem, vězněným v Brně, držel ochrannou ruku a zaměstnával jej na svém panství ve Vodici u Tábora také představitel českého zemského patriotismu hrabě František Deym.

Zemský patriotismus uherský se těšil v Českých zemích vždy živému zájmu. Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny věnovaly značnou pozornost uherskému sněmu v letech 1790—1791 a založení stolice maďarštiny na peštské universitě v roce 1791, v čemž spatřovaly vzor i pro pražskou universitu při zakládání obdobné stolice českého jazyka a literatury. S velkým zájmem byla u nás přijata zpráva o založení Maďarského národního muzea v Pešti roku 1802 Ferencem Széchényim. Tento čin F. Széchényiho byl vzorem i pro Huga Salma při zakládání Moravského muzea, jak o tom svědčí jejich korespondence z roku 1816.

Styky Ference Széchényiho s českými zeměmi patří k nejvýznamnějším kapitolám česko-maďarských kulturních vztahů v tomto období. Széchényi pobýval u nás asi půl roku od podzimu 1794 do jara 1795 po odhalení jakobínského spiknutí v Uhrách, jehož čelným činitelem byl i Széchényiův tajemník Jozef Hajnóczy. Po zatčení Hajnóczyho se Széchényi obával, aby se i on sám nestal předmětem vyšetřování rakouské vlády, a raději odjel za svou sestrou hraběnkou Desfourovou a žil střídavě v jejím malostranském paláci v Praze i na rodinných sídlech Desfourů na zámku Hrubém Rohozci i na záměčku Malé Skále u Turnova. V době svého českého pobytu se seznámil Széchényi s řadou významných představitelů českého národního obrození, s Josefem Dobrovským, Václavem Fortunátem Durychem, Karlem Rafaelem Ungarem, Janem Bohumírem Dlabčem, Antonínem Strnadem a dalšími a s mnohými z nich si dopisoval.

S českými zeměmi byl ve styku i jeho syn István Széchenyi, poctěný čestným přídomkem „největší Maďar“, který tu vojákoval v letech 1810 až 1813 v Uherském Brodě, Vysokém Mýtě a Praze. Často zajížděl i do Hustopečí a lázni Jeseníku, kde se léčil u známého lékaře dr. Priessnitze, proslulého svou metodou studených zábalů. Reformní návrhy Istvána Széchenyiho na modernizaci Uher oceňovali zejména představitelé českého liberálního tábora na Moravě František Škorpík, autor první české biografie Istvána Széchenyiho, jež vyšla v roce 1837 v Kuzmányho ča-

sopise Hronka, a František Cyril Kampelík, který si psal o Széchenyiho reformách a činnosti uherského reformního hnutí se slovenskými činiteli Alexandrem Boleslavínem Vrchovským, Ludovítem Štúrem a Jánem Kolárem.

Počáteční rozmach maďarského reformního hnutí ještě před jeho hlavní etapou v letech 1830—1848, zachytil za svého pobytu v Bratislavě František Palacký, který — jak o tom svědčí jeho zápisy v Každodenníčku i osobní korespondence — byl v mnohém zasažen radikalismem i demokratismem maďarských reformních snah. Hlavní příznavkyní Palackého v Bratislavě byla Nina Zerdahelyiová, dcera Pétera Balogha, jednoho z hlavních protagonistů uherského sněmu z let 1790—1791.

Kladně byla u nás přijímána i maďarská literatura doby reformní. Již v roce 1829 věnoval maďarské literatuře a jejím čelným představitelům bratrům Kisfaludyovým, Dánieli Berzsenyimu, Ferenci Kazinczymu a Mihályi Vörösmartymu pozornost František Palacký v článku „O národech uherských, zvláště Slovanech“ (Časopis českého muzea roč. 3, Praha 1829, sv. 4, str. 11—38). Palacký si kromě Vörösmartyho dopisoval v té době i s prezidentem Maďarské akademie věd Józsefem Telekim, s jejím tajemníkem Gáborem Döbrenteim, se svým předčasně zemřelým bratislavským spolužákem historikem Frigyesem Petrovicsem aj. Na návrh Telekiho byl také Palacký zvolen v roce 1834 zahraničním členem Maďarské akademie věd.

Z maďarské literatury bylo u nás již v roce 1844 známo jméno Sándora Petőfiho a v roce 1847 vznikly první české překlady Petőfiho básní, jejichž autorem byl patrně Karel Sabina, který již v roce 1840 recenzoval v Květech román Miklóse Jósiky Češi v Uhrách (Csehek Magyarországon, Pest 1839). Významným dílem byl i český překlad díla jagerského arcibiskupa Jana Ladislava Pyrkerera, monumentálního eposu o počátcích křesťanství, nazvaného Perly posvátné, jež vydal v Praze česky v roce 1842 jeho překladatel Karel Vinařický. Šlo o dílo, jež bylo maďarskou obdobou Klopstockova klasicistického eposu Mesiáš. Tzv. sonet Kisfaludyho, který použil poprvé ve své sbírce Himfy szerelmei (Lásku Himfyho) v letech 1801—1807 maďarský preromantický básník Sándor Kisfaludy, často používal i český básník František Ladislav Čelakovský a uplatnil jej i ve svém díle Poměnky vatavské, jež se staly základem sbírky Růže stolistá, kterou vydal Čelakovský v Praze v dubnu 1840.

Počínaje studií Ference Toldyho Ó cseh irodalom (Stará česká literatura), jež vyšla v 6. svazku časopisu Tudományos Gyűjtemény v roce 1830 a byla věnována především Rukopisu Královédvorskému a Zelenohorskému, se setkáváme v maďarských časopisech doby reformní i s články o české literatuře, o dílech Josefa Dobrovského, Františka Palackého aj. V roce 1834 uveřejnil Ferenc Toldy v časopise Tudománytár článek Karla Vinařického o soudobé české literatuře a českého původu je i další článek v časopise Tudománytár v roce 1840, převzatý patrně z časopisu Blätter zur Kunde der Literatur des Auslandes (roč. 1838, 1839), který

podrobně popisuje vývoj obrozenské české literatury i kultury (připomíná např. Škroupovu operu Dráteník). V čtyřicátých letech 19. století byli maďarští čtenáři informováni o české literatuře i z německých uherských časopisů Pannonia, Pesther Tageblatt, Der Spiegel aj.

Značný kulturní význam mají i cestopisy významných maďarských osobností (Ferenc Pulszky, László Szalay, István Széchenyi aj.) o cestách do českých zemí ve 30. a 40. letech 19. století, v nichž nacházíme i filosoficko-historické úvahy o osudu českého národa a osobitá hodnocení českých dějin. Z oblasti historiografie možno vyzvednout styky čelného moravského historika Bedy Dudíka s uherskými katolickými historiky Maurem Czinárem, Rémigem Békefim, Floriánem Rómerem, Mihályem Horváthem aj. i jeho znalost dějin Uher v rámci syntéz dějin Moravy. Také maďarští historikové věnovali v tomto období velkou pozornost českým dějinám, jak o tom svědčí recenze Györgye Fejéra na první dva svazky německého vydání Palackého Dějin národa českého z let 1836 až 1839, již uveřejnil Fejér v letech 1838—1839 v časopise Tudományos Gyűjtemény, a dále i některé články Istvána Horváta, Józsefa Podhradszského aj. z 30. let 19. století v témže časopise.

Radu cenných zpráv o maďarském veřejném i kulturním životě uveřejnil v roce 1847 v České včele Karel Havlíček Borovský, který v aktivitě Maďarů při hájení národních zájmů spatřoval vzor i pro české národní hnutí. Česko-maďarské kulturní vztahy se často rozvíjely i prostřednictvím německým; o českých dějinách se dozvídali Maďaři mnoho i z děl německých autorů z českých zemí Clemense Brentana, Karla Egona Eberta aj. Ke kulturním vztahům česko-maďarským mají co říci i dosud málo prozkoumané styky české a uherské šlechty, jež byly zvláště živé u Thunů, Kinských, Šternberků, Valdštejnů, Mitrovských, Széchényiů, Telekiů, Festeticsů aj. Důležitá je i činnost uherských rodů usazených v českých zemích, u moravských Serényiů byl např. určitou dobu zaměstnán i známý archeolog Jan Erazim Vocel. Zvláštní místo v kulturních vztazích česko-maďarských zaujímá hrabě Zikmund Berchtold, který si dopisoval s vídeňskými Maďary Jánosem Laczkó, Józsefem Mártonem aj., zajímal se o maďarskou literaturu a divadlo a účastnil se patrně aktivně i maďarské revoluce v letech 1848—1849. Zanechal po sobě na hradě Buchlově neobyčejně bohatou maďarskou knihovnu, jež svědčí o rozsahu a hloubce jeho zájmů.

Česko-maďarské kulturní vztahy od osvícenství do roku 1848 zahrnují jednu z nejvýznamnějších epoch česko-maďarských vztahů, kdy se začalo rozvíjet novodobé české a maďarské národní hnutí a utvářely se důležité duchovní předpoklady pro další rozvoj české i maďarské kultury v střeoevropském i celoevropském rámci. Rozvinulo se plně také emancipační úsilí Čechů a Maďarů v rámci habsburské monarchie i německé duchovní oblasti, jež přiblížilo těmto národům i jejich budoucí samostatný vstup do evropského kulturního i politického společenství.

Z geneticko-typologického hlediska třeba zdůraznit, že české země se

hlásily především k třetímu typu osvícenské ideologie, v němž šlo o osvícenskou reformní snahu uvnitř katolické církve, vyznačující se především tolerancí k jinověrcům a u Čechů zvláště pozitivním vztahem k národním českým protestantským tradicím, k husitismu a českobratrství. Se zřetelem k významu osvícenského absolutismu pro český národní vývoj je pro něj důležitý i první typ osvícenství, spjatý s Voltairovou myšlenkou získávat pro osvícenství především panující dvory a vyšší společenské vrstvy. Tato myšlenka měla značnou podporu také v Uhrách, tam ovšem byla zaměřena nikoliv na rakouský dvůr, ale spíše na domácí magnátskou šlechtu. Na rozdíl od českých zemí, kde bylo osvícenství nejvíce spjata s Vidní, v Uhrách převažovaly vazby na osvícenská centra v Německu, zejména na universitu v Göttingen. V obou oblastech — v Uhrách i v českých zemích — pozorujeme stoupající zájem o rousseauovský typ osvícenství, v němž jde o prosazení osvícenských myšlenek v prostředí měšťanském a u středních vrstev. Radikální myšlenky jakobinismu nesly v uherském prostředí spíše počet girondinismu, a není proto divu, že u nás našly ohlas především v měšťanském a lidovém prostředí či v nižších kruzích církevních.

Tvořilo-li osvícenství v oblasti střední a jihovýchodní Evropy první etapu údobí tzv. národního obrození, a to zvláště v 70.—90. letech 18. století, neologická hnutí z konce 18. a prvních desetiletích 19. století tvoří etapu druhou, v níž se v této oblasti projevují dva výrazné typy. K prvnímu náležela první generace slovenských bernolákovců a představitelé Sedmihradské školy v rumunských oblastech Sedmihradska, kteří vystupují s teorií osvícenského nacionalismu a jazykově uzavřeným národním programem, v němž převažuje puristické úsilí po očiště mateřského jazyka od cizích přímíšenin a jeho základní kodifikaci. Do popředí zde vystupuje návaznost na lidový jazyk a starší tradice spisovné řeči.

Druhý typ tvoří Kazinczyho jazyková obnova maďarštiny a neologické snahy Josefa Jungmanna a jeho okruhu v prostředí českém. Oba tyto významní představitelé neologismu stavějí na jazyce spisovně dávno ustáleném, vyžadujícím však v nové době již regenerace a modernizace. Se snahami jazykovými je úzce spjata potřeba kulturního institucionalismu. Osvícenské vědecké společnosti v prostředí uherském rozmnožuje akademie věd, již v českých zemích nahrazují jiné vědecké společnosti či spolky matičního typu. V obou oblastech se setkáváme se zakládáním národních muzeí, knihoven a časopisů jako organizačních složek rozvoje vědy a kultury.

Třetí fáze národního obrození, etapa politického rozvoje českého a maďarského národního hnutí, se na rozdíl od typologicky shodné etapy neologické u obou národů značně odlišuje. Obě národní hnutí náležejí k odlišnému vývojovému typu. Maďarské reformní hnutí tvoří organizovanou formu politické aktivity, řízené šlechtou a opírající se o staré stavovské instituce (stavovské sněmy, stavovská ústava), jež jsou schopny v případě potřeby sloužit i emancipačním cílům novodobého maďarského národního

hnutí uvnitř habsburské monarchie. Skromnější cíle si klade národní hnutí české, jež patří k tomu typu politické aktivity, kdy při nedostatku vlastních organizačních forem politického života je třeba usilovat o integrační tendence politické, jakou byl např. český austroslavismus, prosazovaný v širším mnohonárodnostním rámci monarchie s rysy příbuznými chorvatskému ilyrismu a rumunskému sedmihradskému austrorumunismu. Ještě důležitější pro české národní hnutí byla tendence dezintegrační, snažící se konstituovat vlastní český národní program. Nad skromnějšími cíli politickými převažovaly i v této fázi cíle jazykové a kulturně institucionální, příznačné pro předchozí etapu národního obrození.

Rozdílnost vývoje českého a maďarského národního hnutí vedla i k odlišnému chápání vzájemných kulturních styků. Kdežto Češi hledají u Maďarů oporu při řešení závažnějších společenských otázek (srov. např. ohlas reformních návrhů Istvána Széchenyiho v českém prostředí), Maďaři se teprve v této době více seznamují s českou obrozenskou vědou a kulturou a dobře chápou její vůdčí poslání v českém národním hnutí této epochy. Naopak české snahy politické, soustředěné na podporu austroslavistických či slovansko vzájemnostních snah v habsburské monarchii, se setkávají u Maďarů s kritikou a nepochopením. Pevným pojítkem česko-maďarských vztahů tohoto období se stávají především styky kulturní a vědecké, ty jsou určující pro celou epochu česko-maďarských vztahů od osvícenství do roku 1848 a mají pro oba národy stejný význam jako tradiční a dlouhodobé styky hospodářské. Sblížují jejich stanoviska a slouží oběma národům k dosažení národně politické i společenské emancipace nejen v měřítku středoevropském, ale i při začleňování do nové konfigurace Evropy v období vzniku a rozvoje novodobých národů.